

Dragotin Cvetko

Verdijev *Don Carlos* v luči sodobne slovenske kritike

Reprodukciji Verdijevih oper se je v Ljubljani že zgodaj posvečala pozornost. Sredi in na začetku druge polovice 19. stoletja so bile v tem mestu prvič izvedene naslednje opere tega skladatelja: *I due Foscari* (1850), *Ernani* (1850), *Nabucco* (1852), *Rigoletto* (1856), *Trubadur* (1860) in *Attila* (1860).¹ Tedanji njihovi izvajalci na odru Stanovskega gledališča so bili italijanski operisti impresarijev Carla Burlinija (*I due Foscari*, *Ernani*, *Trubadur*, *Attila*) in Alessandra Bettija (*Nabucco*) ter člani nemške gledališke družbe pod vodstvom direktorja Aloisa Millerja (*Rigoletto*).² V različnih zasedbah in z izvajalci, ki so pripadali raznim italijanskim in nemškim gledališkim družinam, so bile omenjene opere v razdobju 1850 do 1860 oziroma 1862 še večkrat izvedene. Takratna kritika je priznalno ocenila kreativno potenco njihovega avtorja. Poudarila je, da zna Verdi vlti nove dramske moči v šibkejši stil svojih starejših sodobnikov. Zaradi kvalitet njegove glasbe je sklepala, da ga je treba brezpogojno postaviti na prvo mesto med živečimi (tedanjimi) italijanskimi skladatelji.³

Po prodornih uspehih, ki so jih doživljale drugod v Evropi, so si Verdijeve opere tudi na slovenskih tleh, v Ljubljani po letu 1860 še bolj kot dotlej pridobivale veljavo. Uprizarjali so jih na odru Nemškega gledališča, ki je tu delovalo do konca prve svetovne vojne (1918),⁴ in na odru Slovenskega gledališča.

Repertoar Verdijevega opernega opusa, ki se je uprizarjal v Operi Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani, se je v primerjavi s situacijo v Stanovskem gledališču seveda znatno razširil. Iz prej omenjenega programa razdobja 1850—1860 sta izpadli operi *I due Foscari* in *Attila*, ki se vse do danes nista več pojavili na ljubljanskem opernem odru, vedno znova pa so se poslej pojavljale ostale opere navedenega programa. Gradivo kaže, da je Opera Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani s svojimi člani in z libreti v slovenskem prevodu v času svojega dosedanjega obstoja izvedla 12 Verdijevih oper: *Trubadur* (prvič

¹ Prim. Cvetko D., *Le opere di Verdi al Teatro Nobile di Lubiana*, v: *Atti del 10° congresso internazionale di studi verdiani*, Parma 1969, 346—350; isti, *Les premières représentations d'opéras de Verdi à Ljubljana*, *Le livre slovène* III/2, 41—43.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

⁴ Gl. gledališke letake v Muzejski knjižnici v Ljubljani za 1860—1918.

18. 1. 1895),⁵ Rigoletto (prvič 19. 11. 1896), Ernani (prvič 28. 1. 1897), Traviata (prvič 26. 11. 1897), Aida (prvič 29. 9. 1898), Ples v maskah (prvič 12. 3. 1901), Otello (prvič 6. 10. 1903), Moč usode (prvič 30. 10. 1930), Falstaff (prvič 22. 4. 1939), Nabucco (prvič 17. 12. 1959), Don Carlos (prvič 1. 2. 1962) in Macbeth (prvič 31. 10. 1963).⁶ Ta dela so bila seveda po prvih izvedbah pozneje še večkrat na novo postavljena, režijsko, scenično in z različnimi zasedbami. Doživela so veliko število izvedb, kar zlasti velja za opere Trubadur, Rigoletto, Traviata, Aida, Ples v maskah, Moč usode, Falstaff in Nabucco, ki so se podobno kot na drugih opernih odrih tudi na odru Opere Slovenskega narodnega gledališča uvrstile v tako imenovani železni repertoar. Iz virov sodimo, da so ohranile svojo veljavo navzlic velikim stilnim spremembam, ki so zajele evropsko glasbo zadnjih desetletij in kljub pomembnemu spreminjanju estetskega okusa; ohranile so jo tako pri kritiki kot pri občinstvu. Podatki pravijo, da so prihajale prvič na ljubljanski operni oder v različnih letih. Razlogi za to, v katerem vrstnem redu se uveljavljajo v Ljubljani, so preprosti. Iskati jih je treba v afiniteti režiserjev in dirigentov do te ali one opere, v kriterijih, ki so usmerjali programske politike posameznih sezon, in v možnostih, ki glede tehničnega opremljanja in izvajalcev niso vedno bile enake. Ti razlogi so tudi povzročili, da je bilo treba tako dolgo čakati na predstavitev Don Carlosa na ljubljanskem opernem odru. Potrjuje jih tudi navedba v viru, ki pravi, da je bil med njimi temeljni vzrok vprašanje pevcev, ki bi zmogli v vsakem oziru kvalitetno izvesti zelo zahtevne vloge te opere. Uprizoritev Don Carlosa se je tako odlagala iz leta v leto, dokler ni bila končno ustvarjena možnost dvojne kvalitetne zasedbe.^{6a}

Ko je bil Don Carlos leta 1962 v Ljubljani prvič predstavljen, so ga izvajali tudi v nekaterih drugih jugoslovanskih opernih hišah, v Zagrebu, Beogradu⁷ in na Reki.⁸ Podatek za ljubljansko izvedbo v letu 1962 pa seveda ne želi povedati, da so glasbo te opere v slovenski prestolnici prvič poslušali šele zdaj. Sicer ne na opernem odru, pač pa v koncertni izvedbi so poslušali vsaj njene fragmente že mnogo prej. Kolikor je ohranjeno, pove gradivo, da so Finale iz Don Carlosa izvajali — verjetno prvič — na koncertu ljubljanske Čitalnice 20. 7. 1884.⁹

Prva ljubljanska izvedba Verdijevega Don Carlosa, katerega tekstovna podlaga — Schillerjev Don Carlos, je bila v slovenskem prevodu F. Albrehta prvič uprizorjena na odru ljubljanske Drame v letu 1929¹⁰ — je bila dobro pripravljena. Ko so jo najavili, je bilo zapisano, da je bistvo velikanske in neusahljive privlačnosti Verdijeve glasbe v neizčrpno bogatih, vedno novih, za preprosti in izobraženi poslušnik enako lepozvočnih, prijetnih melodijah; v svežih, kipečih in vžigajočih ritmih; v velikih možnostih za izvajanje resnično lepega, umetniškega petja; in ne nazadnje v čudežnem in neopisljivem tajnem čaru neke člo-

⁵ Odlomke iz te opere je operni ansambel Slovenskega gledališča v Ljubljani uprizoril že 6. 3. 1892. Prim. Repertoar slovenskih gledališč, Ljubljana 1967, 181.

⁶ Gradivo v Slovenskem gledališkem muzeju v Ljubljani; cit. Repertoar, 181, 182, 183, 184, 186, 189, 225, 242, 270, 272, 274.

^{6a} Prim. Gledališki list SNG-Opera, Ljubljana, št. 3, sezona 1961/62.

⁷ Na odru beograjske Opere so Don Carlosa prvič izvedli 1955. Gl. Repertoar Narodnog pozorišta u Beogradu 1868—1965, Beograd 1966, 120.

⁸ Gl. Gledališki list SNG-Opera, Ljubljana, ibid.

⁹ Gl. Letopis Narodne čitalnice v Ljubljani v začetku leta 1885, 25.

¹⁰ Prim. cit. Gledališki list SNG-Opera; cit. Repertoar, 119; Gledališki list SNG-Drama, Ljubljana, št. 9, str. 1929/30.

V petek, dne 4. oktobra 1895. l.
v proslavo godu Nj. Veličanstva cesarja Frana Josipa I.
ob svečani razsvetljavi gledališča.

Prvi nastop gospic Mařenke Ševčikove iz Prage, Mařenke Jungmanove iz Brna in gospoda Frana Purkrabeka iz Prage.

Trubadur.

Opera v štirih dejanjih. Spisal S. Cammarano. Uglasbil J. Verdi. Poslovenil A. Štritof.
Dirigent g. Hilarij Benišek. Režiser g. Jos. Noffl.

O S O B E:

Čeef Lora	Deželni J. Noffl.	Ima, stasnica Leonora	gospica Glava Hignova.
Leonora, grofica Bargaeto	gospica Ševčikova.	liči, prijatelj Mařtina	gospod Bita.
ARMENA, ovesni	gospica Jungmanova.	ovak organ	gospod Orsina.
MAŘTIN, vratar	gospod Purkrabek.	šol	gospod Zibetach.
Fernando, grafo polkovnjak	gospod Valchev.		

Dojace se voli v začetku 15 minutu detena v Bilakci, detena v Atargajci.
Teravnice Leonora; skladbaki profeti vojaki; organ in organo.

Dramatično društvo.

Blagajna se odpre ob 7. uri. Začetek točno ob polu 8. uri. Konec po 10. uri zvečer.

Vstopnina:

Parter:

Sedeži I. do III. vrste . . . 1 gld. — kr.
IV. " VIII. " . . . . . 80 "
IX. " XI. " . . . . . 60 "
Stojišča . . . . . 40 "
Dijaške in vojaške vstopnice . . . 30 "
Vstopnina v lože . . . . . 60 kr.

Balkon:

Sedeži I. vrste . . . . . 60 kr.
II. " . . . . . 50 "
III. " . . . . . 50 "

Galerija:

Sedeži I. vrste . . . . . 40 kr.
II. do V. vrste . . . . . 30 "
Stojišča . . . . . 20 "

Sedeži in lože se dobivajo v stari čitalnični trdnici v Šelenburgovih ulicah in na večer predstave pri blagajnici.

V abonement na sedežo se vstopi lahko vsak dan.

Pri predstavi svira orkester sl. c. in kr. pešpolka Leopold II., kralj Belgijcev, štev. 27.

Prihodnja predstava bo v nedeljo, dne 6. oktobra t. l.

„Novica Trubadur“ v Ljubljani

veške žlahtnosti in umetniške čistosti, ki je sploh poglavitno znamenje vse Verdijeve glasbe.¹¹

Režiser (C. Debevec) se je za prvo uprizoritev poslužil predelave prvotne zasnove, ki jo je naredil Verdi sam in v kakršni je bil Don Carlos izveden v milanski Scali leta 1884. Redakcija Juliusa Kappa in Kurta Soldaua se je zdela dramaturško, namreč vsebinsko in tehnično sicer boljša, a bi jo bilo zaradi komplikacij tehnične narave težko realizirati. To je bistveno vplivalo na odločitve v izbiri, namreč za omenjeno Verdijevo redakcijo.¹²

Uprizoritev Don Carlosa v tej redakciji je bila uspešna. Kritike so poročale, da je bila »zelo dobra«, da je bila režija »poglobljena« in ni težila za nobenimi zunanji efekti, ampak je iskala vsebino in način, kako bi bil ta tragični zaplet s to glasbo najbolj izražen, kar je tudi našla.¹³ Podčrtano je bilo, da se je dogajanje na odru razvijalo logično in intenzivno in vselej čvrsto oprto na glasbo.¹⁴ Posamezni liki so bili blizu temu, kar si je zamislil skladatelj.¹⁵ Iz zavzetosti, s katero so sodelovali izvajalci v predstavljanju Don Carlosa, je zvenelo, da »sami strmijo, ko odkrivajo čisto novega in spet očarljivo lepega Verdija«. Vsa poročila o premieri so bila brez izjeme priznalna. V njih je bilo med drugim rečeno tudi to, da je bila uprizoritev taka, da je »poslušalec lahko vzljubil to delo, ga na tihem uvrstil k drugim Verdijevim, ki jih že dolgo pozna in občuduje«. ¹⁷

Seveda se je slovenska glasbena kritika v ocenjevanju ljubljanske reprodukcije Don Carlosa dotaknila tudi njegove glasbe. Ne obsežno, saj za podrobne analize v njej ni bilo potrebe spričo dejstva, da je le-te mogoče najti v ustrezni literaturi in bi jim na takem mestu bilo težko dodati nekaj novega. Pač pa se je v glasbeno vrednost te Verdijeve opere ozrla, čeravno v kratkem, z aspekto, ki so dovolj karakteristični za njeno načelno stališče nasproti temu delu.

Don Carlos za slovensko glasbeno občinstvo kajpada ni bil nobena novost, še manj je bil to za kritiko. Ta pa je vendar pisala o »velikem« Don Carlosu in njegovem avtorju, ki »se mu ne moremo ubraniti« spričo kvalitet njegove glasbe.¹⁸ Zlasti za arijo »Ella giammai m'amò« je bilo rečeno, da se bolj kot v kateri koli drugi ariji Verdi v tej pokaže »kot izredno globok poznavalec človeške duše. Koliko vseodpuščajočega razumevanja, kakšno ljubezen in sočustvovanje do uboge človeške kreature je čutiti v tej čudežni melodiji«. ¹⁹ Kritika je bila mnenja, da so bili nekaj podobnega zmožni napisati samo še veliki ruski mojstri kot na primer Čajkovski in Musorgski. Zanimiva primerjava, ki se nanaša na sorodnost izrednega globinskega razpona čustvene lestvice italijanskega in obeh omenjenih ruskih mojstrov izza druge polovice 19. stoletja. Primerjava, ki glede na značilnosti izpovednega jezika kljub njihovi medsebojni različnosti ni brez osnove.

V podrobnosti kompozicijskega stavka in arhitektonike ter še drugih komponent, ki so bistvene za Don Carlosa z glasbenega vidika, se kritika ob omenjeni ljubljanski uprizoritvi ni spuščala. Vendar je naglasila, da glasba te Verdijeve

¹¹ Prim. Gledališki list SNG-Opera, Ljubljana, št. 3, sez. 1961/62, str. 41.

¹² Ibid., str. 43.

¹³ Prim. Naša sodobnost X, Ljubljana 1962, 944.

¹⁴ Prim. Delo IV, št. 37, str. 6, Ljubljana 1962.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ljubljanski dnevnik XII, št. 31, str. 9, Ljubljana 1962.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Naša sodobnost X, 944.

¹⁹ Delo IV, ibid.

Verdijev »Don Carlos« v ljubljanski Operi v sezoni 1961/62

opere preseneča »zaradi gospodarnosti svojega jezika«, se pravi zaradi pretehtanosti, ki ne dovoljuje nepotrebnega in neutemeljenega kopičenja izraznega materiala. Naglasila je, da je ta opera ravno zaradi tega »kljub dolžini in kljub razno-terosti prizorov in razpoloženj vsa iz enega samega testa, organsko zrasla iz ene same muzikalne ideje«. Iz nje v vsakem trenutku zazveni skladateljevo osnovno doživetje vzdušja in usod prizorišča ter likov, ki tvorijo snovno jedro libreta.²⁰

Ti so bili nekako glavni kriteriji, ki jih je uporabila slovenska kritika za presojanje Don Carlosa in njegove izvedbe leta 1962 v Ljubljani. V primerjavi s kritikami, ki so bile napisane ob uprizoritvah drugih Verdijevih oper na slovenskem opernem odru, tistih iz sredine ter druge polovice 19. in v 20. stoletju, se kritika ob izvedbi Don Carlosa seveda razlikuje, predvsem po sodobni terminologiji in načinu strokovnega obravnavanja. Ne razlikuje pa se glede na načelni odnos do Verdijeve glasbe, v tem primeru do Don Carlosa. Kljub že omenjenim estetskim in stilnim spremembam, ki so nastale od srede 19. stoletja do danes, kljub novim orientacijam, h katerim se vsaj v splošnem, če že ne izrecno priznavajo sodobni slovenski glasbeni kritiki, ni opaziti tako rekoč nobenih sprememb v odnosu do Verdijevih oper nasploh in tudi ne nasproti Don Carlosu. Zanj se je v letu 1962 ne glede na omenjene faktorje, ki bi sicer lahko povzročili

²⁰ Ljubljanski dnevnik XII, *ibid.*

določeno distanciranje, izrekla glasbena kritika v vsem pozitivno. Izrekla se je v tem smislu, da je Don Carlos umetniško vreden in živ in tudi danes sposoben opravljati svoje poslanstvo. Zanj se je izrekla tudi operna publika, kar dokazuje 25 repriz, ki so sledile za premiero.

Na umetniško poslanstvo Don Carlosa, ki na aktualnosti kljub velikemu časovnemu intervalu od njegovega nastanka do danes ni izgubilo, je mislil tudi režiser prve njegove ljubljanske izvedbe, ko se je v svojem razmišljanju o tej operi nekako identificiral z razmišljanjem Siegfrieda Jacobsohna o Schillerjevem Don Carlosu. Ta je v svoji kritiki o Reinhardtovi uprizoritvi te drame v Berlinu leta 1921 zapisal tudi tole: »To je ogenj, ki topi. To so arije — vsekakor. Toda take arije, iz katerih bijejo plameni do neba. Tu požiga nekdo v sebi in okoli sebe vse tisto, kar dela njega in vsakega človeka prostaškega. To fanatično sovraštvo proti prostaštvu: to je tudi tisto, zaradi česar je Schiller zlasti v naturalističnih časih bil »nemoderen«, in tisto, zaradi česar so ga potem, ko so ti časi minili, le še bolj navdušeno oboževali. In ko smo dovolj dolgo ždeli na tej zemlji, se pojavi nekdo, ki se skozi ves ta sajasti in motni čad zavihti visoko v čiste zračne višave in ki je močan dovolj, da tudi nas dvigne in ponese s seboj.« Tako pojmovanje teksta velja tudi za glasbeno podobo, ki mu jo je s svojim oblikovanjem vlil Verdi in ustvaril Don Carlosa takega, kakršnega poznamo. Kaže, da je vodilo to tudi režiserja omenjene ljubljanske uprizoritve.²¹ Kaže pa tudi, da je temu, v bistvu estetsko-etičnemu konceptu Verdijevega Don Carlosa, sledila ravno tako slovenska glasbena kritika. Sorodno kot drugod v svetu v našem času ji je bil ta koncept osrednje izhodišče za presojanje te Verdijeve opere in njenega mesta v okviru sodobnega tretiranja preteklih vrednot in z vidika značilnosti današnjega opernega repertoarja.

²¹ Prim. cit. Gledališki list SNG-Opera.

Don Carlos de Verdi à l'Opéra de Ljubljana

L'Opéra de Verdi, Don Carlos, fut représenté en entier pour la première fois à l'Opéra de Ljubljana, le 1er février 1962. Le finale de l'opéra fut joué le 20 juillet 1884 sur la scène de la Salle de lecture de Ljubljana. Il faut chercher les raisons de la représentation si tardive de cet opéra (les autres oeuvres de Verdi figuraient régulièrement au répertoire de l'Opéra de Ljubljana depuis 1845) dans le manque de chanteurs de qualité. Cet opéra a donc pu être représenté seulement au moment où deux engagements de qualité furent possibles. Pour cette première représentation le metteur en scène Debevec choisit le libretto remanié par Verdi lui-même. La représentation ainsi que l'oeuvre furent accueillies très positivement par la critique slovène. La critique fut favorable malgré les grands changements stylistiques qui se sont effectués à partir de la deuxième moitié du 19ème siècle. Elle a aussi souligné que Don Carlos est une oeuvre d'art toujours vivante et capable de parfaire sa mission. Le public également accueillit cet opéra avec enthousiasme. La première fut suivie de 25 reprises, ce qui est une preuve éloquente de l'intérêt suscité par cette oeuvre. Don Carlos enrichit le répertoire de l'Opéra de Ljubljana. Dans sa mise en scène Debevec essaya de mettre en valeur la conception esthétique et éthique de l'oeuvre. Comme ailleurs dans le monde, la critique slovène prit comme point de départ pour l'évaluation de cet opéra cette conception esthétique et éthique. Elle a aussi étudié la place qu'occupe cet opéra dans le cadre d'un traitement moderne des valeurs du passé et elle l'a examiné également sous l'angle des caractéristiques du répertoire actuel d'opéra.